

Herman HESSE

Freydin "psixozanaliz"i nevropatoloqların sayca çox da olmayan hissəsinin diqqətini cəlb edəndən və Freydin şagirdi Yunq özünün "tiplərin qeyri-şüari psixologiyası" nəzəriyyəsinə yaradıcı əlavə bəyan edəndən sonra, analitik psixologiyanın xalq yaradıcılığına: miflərə, saqalara (qədim Skandinaviya əfsanələri) və poeziyaya müraciətindən üzü bəri incəsənətlə psixozanaliz arasında məhsuldar və yaxın təmas yarandı. Freyd nəzəriyyəsinin ayrı-ayrı hissələri bizim razılış-razılışmadığımızdan asılı olmayaraq, onun mübahisə doğurmayan kəşfi fəaliyyətdədir və öz təsirini göstərməkdədir.

Gözləmək olardı ki, bütün mənələrdə yeni, səmərəli metod olan bu nəzəriyyə bilavasitə yaradıcı adamların psixologiyasına yaxın olduğundan, onların diqqətini daha çox cəlb edəcəkdir. Sonralar bu sahə ilə məşğul olanların əksəriyyəti psixozanalizlə maraqlanmağa başladılar. Bundan başqa, digər sahələrlə müqayisədə sənət adamlarında psixologiyaya böyük maraq yaranacaq və özülü yeni qoyulan metodla işləməyə cəhd edəcəklər. Əzəldən belədir, müdafiəsinə qalxdığın dahi-radikal professorluq deyil, sənətkarlıq tələb olunur. Odur ki, bu gün Freydin ideyalar dünyası peşəkar həkim və psixoloq ələmindən daha çox, bədii yaradıcılıqla məşğul olan gənc yazarlar arasında geniş diskussiyaya səbəb olur və qəbul edilir.

Artıq əvvəlki nəzəri baxışlarla kifayətlənməyən gənc yazar müzakirəyə, mükəlliməyə səbəb ola biləcək mövzu axtarışında olarkən, yeni dünyagörüşün onun yaradıcılığına nə dərəcədə gərəkli olduğunu, oradan nəyi götürəcəyi barədə düşünməyə başlayacaqdır.

Xatırlayıram, iki il bundan əvvəl bir tanışım mənə Leonxard Frankın iki romanını oxumağı məsləhət gördü. O, kitabları nəinki tərifləyib dəyərli əsərlər olduğundan danışdı, hətta bir növ "psixozanalizə giriş" kimi təqdim etdi. O vaxtdan Freyd nəzəriyyəsinin təsirindən yaranan bir neçə əsər oxudum. Yeni psixologiya ilə maraqlanmadığım zamanlarda Freydin, Yunqun, Ştekalın və digər müəlliflərin

əsərlərini oxuyandan sonra onların nəzəri baxışlarında öz müşahidə və fantaziyalarının yeni, çox vacib ruhi bağlılığını və düşüncələrimin təsdiqini tapmış oldum.

Yeni metodun ədəbi yaradıcılığa, gündəlik müşahidələrə göstərdiyi səmərəli təsiri dərhal özünü bürüzə verməyə başladı. Möcüzə olmasa da yeni, çox qiymətli açar artıq var idi. Tezliklə

Hər şeydən əvvəl, fikrin, fantaziyanın dəyərli olduğuna dərindən inam yaratmaq.

Bu zaman özünə analitik tərzdə yanaşan yazıçıya onun çətinlik çəkdiyi zəif cəhətlər açıq görünəcək. O, yazıçı kimi öz peşəsinə tam inanmayıbsa, bu halda fantaziyalarına tərəddüdlə yanaşar, oradakı özgə səsleri dinləməyə vadar olar, nəticədə burjuva görüşlərinin və tərbiyyəsinin düzgün olduğunu təsdiqləyərək, psixozanalizin xoş "xəyal" olduğu qənaətinə gələ bilər. Məhz psixozanaliz həmin anda fantaziya yaradan "fikri" dəyərləndirməyi öyrədir.

Və Sənətkar psixozanaliz

özünü doğruldan çox etibarlı aləti əldə etmişdim. O zamandan yazıçının həyatını bütün detalları ilə təsvir edən ədəbiyyat tarixinə aid müxtəlif yazılar barədə düşünürəm. Təkcə Nitsşenin incədən də incə duyma qabiliyyəti, onun psixoloji

dərki və gəldiyi nəticə kifayət edər ki, bizim üçün bu nəzəriyyənin necə zəruri olduğunu dərk edək.

İndi psixologiya ilə məşğul olmaq asanlaşsa da, bu sahənin sənət adamına hansı dərəcədə səmərə verdiyi hələ də aydın deyil. Tarix haqqında bilik tarixi əsərlərin yaranmasına, botanika və ya geologiya haqqında məlumatlı olmaq təbiət hadisələrini təsvir etməyə necə kömək edirsə, ən yaxşı elmi psixoloji nəzəriyyə də insanın təsvirini verməyə bir o qədər kömək edir. Göründüyü kimi, keçmişdə analitiklərin özü də nəticə olaraq poeziyadan mənbə və fikrin təsdiqi kimi istifadə etmişlər.

Ola bilər ki, psixoloji analizin tapdığı və elmi cəhətdən formalaşdırdığı metod barədə yazıçılar bir zamanlar biliblər. Axı yazıçılar xüsusən təfəkkürə malik zümrə olaraq, daim kəskin formada analitik-psixoloji düşüncə ilə məşğul olublar.

Yazıçı yuxunu görən, analitik isə onun yuxusunu yozandır. Yeni nəzəriyyəni dərk etməkdən başqa yazıçının digər alternativ yolu varmı, yoxsa fikrində dolan qeyri-müəyyən, qeyri-şüari çağırışın ardınca gedəcək?

Yox, onun başqa yolu yoxdur. Buna qədər kim yazıçı olmayıbsa, kim ruhi həyatın nəbzini və daxili nizamını tuta bilməyi, onun qəlbinə psixozanaliz titrətməz. O, yalnız yeni nəzəriyyənin sxemini təbiiq etməklə bir anlığa heyrətlənə bilər, lakin mahiyyətə ona sahib olmağa gücü yetməz. Ruhi proseslərin poetik dərki elə əvvəl olduğu kimi, analitik istedadın deyil, intuisiyanın ümidinə buraxılır.

Ancaq bununla məsələ bitmir. Doğrudan-doğruya, sənətkar üçün psixozanaliz metodu yaradıcılığında onun üçün əhəmiyyətli impuls ola bilər. O, sonda qəti olaraq psixozanalizə qəbul edib onun texniki üsullarını ədəbi yaradıcılığa gətirəndə ilkin vaxtlar ola bilər ki, çəşsin, tərəddüd keçirsin. Amma artıq o, düzgün yolla addımlamağa başlayır.

Sənətkarın psixozanalizdən istifadə edə biləcəyi üç əsas vasitə var.

Sənətkar və analiz bir-birinə haqq qazandırmaya imkan tapır. Eyni zamanda, analiz analitik psixologiyanın özündəki intellektual təsdiqin sahəsini açıb göstərir. Bu metodun səmərəli olduğunu yalnız ondan xaricdə tanış olduqda dərk etmək mümkündür.

Analizin digər iki qiymətli tərəfi o yazıçı üçün açıla bilər ki, o ruhi analizi əsaslı və ciddi şəkildə özündə yaşatmış olsun. Analiz yazıçıya intellekti deyil yaşantını qavramağı, dərk etməyi, "fikri" dəyərləndirməyi və nəticədə ona inanmağı öyrədir. O kəs ki, öz "kompleksindən" yalnız bir-iki informasiya almaqla, daxili dünyasından müəyyən formalaşmış məlumatlar əldə etməklə kifayətlənirsə, ən əhəmiyyətli dəyərlər onun əlindən sürüşüb düşəcək.

Kim ki, analiz yolu ilə xatirələrindən, yuxularından, hissiyyatlarından çıxış edərək qətiyyətli ruhi ilkinliyin axtarışına başlayırsa, o, daimi olaraq "özünəməxsus olan təhtəşüurlə münasibətlər qurmağı" əldə etmiş olur, şüurlə təhtəşüur arasında məhrəm, isti, səmərəli və ehtiraslı tarazlığı yaradaraq yaşantı keçirir. Bu vəziyyətdə ona bir çox mətləblər aqah olur. Digər halda kənarda qalan "gizlinlər" onun üçün əlçatmaz qalacaq. Bu yalnız ona yuxularında görünə bilər, həmin vəziyyətdə prosesə diqqət yetirmək imkan xaricindədir.

Bütün bunlar psixozanalizin nəticələri ilə sıx bağlı olduğundan etika və mənafeçilik üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Hər şeydən əvvəl, analiz daha dərinliklərə nüfuz edərək silinməz izlər buraxır və mühüm tələblər irəli sürür. İlk növbədə o yazıçıdan elə bir dürüstlük tələb edir ki, biz ona vərdiş etməmişik. O bizə uzun müddət bütöv bir nəslə öz əsarətində saxlayan sıxıntılı görməyi, tanımağı, təhlil etməyi və nail olduğumuz uğurları inamla qəbul etməyi öyrədir. Psixozanalizlə tanış olub birinci addımı atmaq, həddindən artıq güclü yaşantı keçirmək deməkdir. Kim bu gərginliyə dözüb irəliləmək istəsə, o özünü şərtillikdən və əməliyyatlıqdan uzaqda tutacaq. Əgər bu vəziyyətdə o, tərəddüd keçirib özünə sual verərsə, əvvəlcə qarşısında nəhayətsiz boşluq, sonra isə dağılan əməliyyatın əks tərəfində görünən həqiqətin və təbiətin heyratəmiz dürüstlüyü aşkarlanacaq. Yalnız bu anda, analizin özünü yoxlama mərhələsində həqiqi yaşantı inkişaf tarixinin bir hissəsidir. Ata və ana, kəndçi və köçəri, meymun və balıq örnəklərinə qayıtdıqda, insanlar öz keçmişini, şə-

cərəsi, özü ilə ümid arasındakı əlaqəni bildikdə, psixozanalizdə keçirdiyi güclü sarsıntıyı o, həyatı boyu keçirməyib. Bu zaman həqiqəti dərk edir: qorxudan, çətinlikdən və sıxıntıdan yaranan ürək döyüntüsü həyatın və şəxsiyyətin əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etməsini bütün ciddiliyilə ondan tələb edir.

Analizin bu tərbiyyəvi və həvəsləndirici gücünü başqaları sənət adamı qədər dərk edə bilməz. Burada söhbət yaradıcı adamın dünya və onun əxlaq normalarına kifayət qədər rahat uyğunlaşmaq imkanı əl-

də etməsindən deyil, özünü dərk etməsindən və obyektiv dəyərləndirməsindən gedir.

Keçmiş yazıçıların bəziləri analitik psixologiyanın əhəmiyyətli sahələrinə çox yaxın olublar. Hələ Freyd və onun şagirdlərinə qədər Dostoyevski intuitiv olaraq bu tip psixoloji yolla getmişdir. O, bu sahədə müəyyən texnikaya və təcrübəyə malik olmuşdur. Alman yazıçıları arasında Jan Polun görüşləri, onun təqdim etdiyi ruhi proseslər, bu metodla bağlı müasir baxışlara çox yaxındır. Onun öz təhtəşüuru ilə yaratdığı daimi intim əlaqə əbədi bolluğun mənbəyi olaraq canlı və müasirdir.

Sonda özü-özünü arzularla yükləyən əsl idealist cərəyana məxsus, lakin çox güclü intellektual səviyyəli bir yazıçıdan danışmaq istəyirəm. Otto Rank bu yazıçının müasirlərini qabaqlayan aşağıdakı fikirlərinə münasibətini bildirir.

Şiller Körnerə yaradıcı durğunluqdan şikayətlənərək yazır: "Mənə elə gəlir ki, sənətin şikayətinin səbəbi sənətin ağıllığın təsəvvürü zəncirləməsindən, onu daima nəzarətdə saxlamasından irəli gəlir. Bu hal yaradıcı ruh üçün çox zərərliyədir. Nə vaxt ki, ağıl ifrat formada ideyanı izləyib darvazaya sıxır, o zaman yaradıcılıqda durğunluq yaranır. Təsəvvürdən pərvazlanmayan ideya dəyərsiz olur və yazıçını avantüraya çəkir. İdeya o vaxt dəyərli olur ki, onun ardınca gələn və ilk baxışdan o qədər də əhəmiyyətli görünməyən fikir zəncir kimi onu digərinə bağlayır. İdeya və onun ardınca gələn təsəvvür bir-birilə əlaqə yarada bilmədikdə fikir tamamlanmır. Əksinə, yaradıcı məqamda ağıl darvazadan çəkilərsə, ideya asanlıqla ora daxil olar və yalnız bundan sonra onun qarşısında geniş imkanlar açılır".

Göstərilən bu misalda intellektual tənqiddən təhtəşüura münasibəti klassik deyimdə öz əksini tapmışdır. Təhtəşüura süzülüb gələn nəzarətdən uzaq qəfil fikirlər yuxu zamanı da, psixoloji vəziyyətlərdə də gələ bilər. Lakin həmin fikirlərin ifadə tərzini yazıçıdan texniki ustalığa və məharət tələb edir. Böyük yazıçılar həmin fikirləri xaos içərisindən seçib onlarla işləməyi bacarırlar. Yalnız psixozanalitik texnika bu işin öhdəsindən gələ bilər.

Tərcümə edən:

Zakir ABBAS